

ЗАВРШНА РЕЧ БРАНИОПА ОТСУТНО ОПТУЖЕНОГ СЛОБОДАНА ЈОВАНОВИЋА, АДВОКАТА МИЛОША ТЕРЗИЋА

Наставак претреса у 17,30 часова

Претседник: Наставља се претрес. Друже заставниче, уведите оптужене.

Има реч бранилац Милош Терзић, адвокат из Београда, као бранилац отсутног оптуженог **Слободана Јовановића**. Изволите господине Терзићу.

Бранилац Милош Терзић: Друже претседниче, другови врховне судије, ја морам у почетку признати да ми је стављена прилично тешка дужност да у овом историском процесу браним једног од оптужених. То моје осећање долази отуда што овде на овом претресу, вољно и невољно, треба делом да браним и оно стање и оне прилике против којих сам се и ја некада у животу борио. Нису овде у питању само они које терети друг јавни тужилац. Ми видимо појаве, видимо чињенице које увећавају број оптужених. Не исцрпљује се листа оптужених само др. Куманудијем. Ми нажалост видимо, и у то нас је овај претрес уверио, да се овде суди и вођама и носиоцима ранијих режима у бившој Југославији. У тим режимима посејано је семе које је тако убитачно, тако отровно донело своје плодове, који су се испојили у доба окупације и од ње створили најмрачније доба у историји наше земље.

Мој браћеник Слободан Јовановић није био у низу оних који су стварали предуслове за несреће у окупацији. Мени је додељена та дужност да браним Слободана Јовановића и да браним, кажем, прилике које су претходиле његовом доласку у владу, као и доба када је он био претседник владе. Тешко је, ја то осећам, наћи оправдање за те прилике па макар се било и у улози браниоца; тешко је бранити стање на које је сручено једно тешко проклетство целог једног поколења. Српски народ и остали наши народи кроз своју дуготрајну историју носили су увек високе одлике да цене слободу и да се боре против тираније и ропства. Та традиција одражавала се кроз векове и код нашег српског народа и код осталих народа наше земље.

За последњих 560 и неку годину српски народ, ношен том идејом, није никад скинуо оно тешко проклетство које је бачено на Вука Бранковића и то само зато што није на време дошао на Косово да се са осталом својом браћом бори против турске тираније. Па ипак, одговарајући додељеној ми дужности, ја ћу поћи оним пу-

тем којим један бранилац треба да пође и којим сам ја увек у животу ишао - путем истине - јер сматрам да ћу као бранилац, проналажењем и упућивањем на истину, најбоље одговорити својој бранилачкој дужности и своме брањенику.

У својој речи ја ћу можда негде имати момената које морам нагласити а који ће можда делом погодити неке од оптужених, нарочито оптуженог Дражу Михаиловића, али намера ми никако неће бити да се претварам у тужиоца и ја ћу ипак остати строго само на линији одбране.

Да бих могао личност свога брањеника, Слободана Јовановића, приказати онако како се она појављује по мом схватању у вртлогу прилика и догађаја који су се одигравали у нашој земљи за време окупације, ја ћу бити приморан да се осврнем и на оно доба, оно кратко раздобље које је претходило овој највећој трагедији нашег народа за време окупације. То сматрам зато што у овом претходном раздобљу лежи корен свих несрећа које су нанесене напаћеном нашем народу у току окупације.

Нема сумње да је шестојануарска политика носила у себи све услове за распад старе Југославије. Државни удар од 6 јануара био је смртни удар за судбину наше земље, за судбину наших народа. Ненародни режими који су се смењивали после 6 јануара на државној управи утркивали су се у томе ко ће више зла нанети нашем народу и више несрећа причинити нашој земљи. Ти ненародни режими убијали су плански сваки јавни живот, сваки духовни живот, окивали слободу људске мисли, убијали патриотска осећања народа. Његови носиоци као по једном пакленом утврђеном плану гурали су земљу у отворену пропаст. И оно мало слободе што се било затекло 6 јануара 1929 године било је уништено и густо мрак обавио је земљу у којој смо видели да само цветају пороци њених вођа и углед земље срзавао се до најнижег нивоа. Народ је био обезглављен, слободољубиви елементи били су изложени прогону, проглашени за антидржавне, мучени у главњачама, убијани у концентрационим логорима. Уништења штампе, слободе збора и договора проглашени су од ненародних режима за високу политичку врлину. Споља наша земља изгубила је сваки углед, а властодршци да би се додворили круни нису били склони да се обазире на осећај народа и његове здраве инстинкте и гурали су земљу у наручје фашизма. У овако фашизираној атмосфери цветала је корупција, грамзивост, однорођавање, дегенерација, морално поклекнуће, те је реакција у фашизму нашла своје живе снаге. Пратилац оваквог стања била је и пета колона која је заузела готово све важне и најважније положаје у земљи и нагризала унутрашњи организам државе толерирана од оних који су били позвани да се против ње боре. Све ово допринело је да се одигра и последњи срамни чин шестојануарске политике 25 марта: закључење пакта са Хитлеровом Немачком. Народ је после дугих и дуготрајних и дугогодишњих борби проговорио два дана доцније 27 марта. Тада је срушено последње утврђење

ранијих режима. Народ је проговорио отворено и одлучно да он неће ропство, да ће се борити за слободу и тражио је да се наша унутрашња политика потпуно измени у духу демократизма, у духу оних идеја које никада наш народ није губио из вида, а споља наслон на демократске земље, а на првом месту наслон на братски Совјетски Савез.

Формални извршиоци акта од 27 марта нису схватили значај државног удара одоздо, то је управо и био прави удар одоздо као одговор на све државне ударе које су властодршци вршили одозго. Ти формални извршиоци нису били ни дорасли за тако велике догађаје какав је био 27 март. Они га нису ни схватили, они нису осетили да се на улицама Београда, да се по свима градовима наше земље испољава један нов дух живота, испољава једна нова снага која је дотле била спутавана и гушена.

Ти носиоци 27 марта покушали су да наставе ону политику коју је дотле водила издајничка влада Цветковић-Мачек. То је било отуђа што људи који су имали власт у својим рукама нису осећали преображај у земљи који је извршен. Они су били толико наивни да поверују да нас Немачка неће ни напасти. Ја се сећам а и ви да је тада председник владе г. Душан Симовић био заказао родитељско весеље, верујући да ће се то весеље обавити у миру и задовољству породице. Ја ћу да споменем колико су ти људи били далеко од политике и од схватања догађаја. На дан 6 априла сусрео сам код његове куће Живојина Балугџића и он ми је болно рекао: ето нападоше Немци а ја сам јуче имао састанак са Слободаном Јовановићем и он ме је уверавао да нас Немци неће напасти. Таква је била политика наше земље, таква су била обавештења којима је влада располагала и народ се нашао под једним тешким ударом онда кад су нам саветовали да останемо на својим огњиштима. Под оваквим околностима ушао је у владу мој браћеник Слободан Јовановић и то прво као потпредседник владе а доцније као председник избегличке владе у Лондону. Он је то место заузео у најтежим данима у историји наше земље и ја ћу поставити питање да ли је он по својим способностима и особинама и под објективним и субјективним приликама у којима је дошао на управу земље, - могао да измени судбину наше државе. Мој браћеник се никад није бавио активном политиком. То је познато свима. Он је проучавао политичку историју, о томе је много писао и он је био плодан писац историских догађаја и збивања, али је био далеко од активне политике и по својим склоностима и особинама није се никад опредељивао за спровођење политичкога живота. Било је момената од оснивања Југославије кад се помишљало на Слободана Јовановића да треба да уђе у активни живот, али он је то одлучно одбијао.

Он је волео да се бави политиком у свом кабинету, да пише али никако да уђе у масе и да тамо спроводи политику. Он је по својим концепцијама био конзервативац, он није могао да се помири са напредним духом који је већ овејавао у извесним деловима Ев-

ропе. Али он је томе остао доследан. Зато баш што је можда осећао да развој догађаја у свету намеће друго схватање није улазио у активну политику. Иако у дубокој старости, јер је постао претседник у 73 или 74 години он је био новајлија за активну политику и дошао је као члан владе у најтрагичнијим данима да руководи судбином земље, судбином народа иако је био далеко од тог народа и те земље.

У таквом положају, ја мислим овде наметнутом, он је био упућен ипак да води политику. Тамо у влади у Лондону било је сукоба разних струја, разних фашистичких, профашистичких и шовинистичких елемената, који су сви, сваки посебно гурали на своју страну, али једну политику одређену према земљи тешко да је Слободан Јовановић могао водити. У таквом положају он је био упућен да се о приликама у земљи обавештава преко енглеске обавештајне службе а делом непосредно од оптуженог Драже Михаиловића који је стицајем прилика, ја ћу рећи и несрећних прилика, постао званична веза између земље и избегличке владе. Да би Слободан Јовановић сносио одговорност за све оно што се у земљи дешавало требало је да буде тачно обавештен што се у земљи ради и што се збива у земљи. Има пуно разлога да се закључи да оптужени Дража Михаиловић није обавештавао свог претседника владе оптуженог Јовановића Слободана о стању у земљи.

Нема сумње да су се крајем 1941 године формирала у земљи два покрета и то покрет Драже Михаиловића и партизански покрет. Ми смо и раније на овом претресу видели да покрет Драже Михаиловића није одговарао постављеним задацима борбе против окупатора већ да се током времена претворио у покрет чији су команданти и четници отворено сарађивали с окупатором. Та сарадња као резултат моралне и духовне дегенерације добила је на несрећу и облик злочина и убијања, клања, силовања, паљевине, масовних стрељања и пљачке. Све ово вршено је у име „спасавања српства“. Земља је пропадала од својих „спасилаца“ покрета Драже Михаиловића и владе Милана Недића која се такође звала „Влада народног спаса“. Шта је „влада народног спаса“ и шта је покрет „спасавања српства“ допринео нашим народима ја о томе немам потребе да указујем, јер смо сви били савременици тих тешких прилика тих несрећа које су та два покрета у име неког спасавања починила нашој земљи и нашим народима. Српски народ био је убијан у име српства а хрватски народ у име југословенства. У тој борби у којој је безумље славило свој пир, у тој борби страдао је и један и други народ и наша земља била је претворена у поприште најтежих злочина.

На другој страни још првих дана окупације оцртао се покрет отпора, партизански покрет, народноослободилачки покрет коме се на чело ставио један радник, човек из народа који дотле није имао своју отаџбину јер је свирепо прогоњен само зато што је желео слободу и напредак своје земље.

Историја је предодредила баш њему, другу маршалу Титу, да поведе народе Југославије у борбу против окупатора. Он је схватио, правилно схватио здрави народни инстинкт, традиционални инстинкт борбе против тираније ставивши се на чело народног устанка и кроз огањ и патње и славну и дуготрајну борбу ослободилачког покрета извео је наше народе из оног густог мрака и пакла смрти довео их до слободе до славе, до братства, до једнакоправности. Ова два покрета нису се могла сјединити.

Ја верујем да је оптужени Дража Михаиловић тренутно и приступио извршењу оног закљученог споразума са маршалом Титом, али да би то било сасма привремено. То су биле две снаге. Једна позитивна јака снага која је проиштицала из осећања народа да се треба борити за слободу и друга снага која је носила сва обележја ранијих профашистичких, ранијих реакционарних режима. Оптужени Дража Михаиловић, иако је код народа био декларисан као човек који треба да води борбу против окупатора, он је целим својим бићем, са својом околином, својим командантима довео само до једног резултата у јасно испољеној тежњи да се одржи да би могао те бивше режиме да оживи поновно и у новој Југославији. Отуда је и овај покрет био осуђен на неуспех и најзад потпуно крахирао, док је ослободилачки покрет, покрет напредних идеја, слободе и братства наших народа био претворен у општи народни устанак. Широке народне масе Југославије предвођене стварном елитом народа на челу са маршалом другом Титом дигле су се у борбу против немачких завојевача а тиме и у борбу против свих оних који су били целатски помоћници окупатора, у борби за изгубљену независност своје домовине, за своју слободу и равноправност, за оно највише људско добро, које оне готово никада нису ни имале, нити су га осетиле.

Најбоље људе из свих југословенских земаља, а у почетку првенствено из Србије захватио је слободарски незадрживи талас народног устанка. Они су пошли најопаснијим, најтежим путем беспримерног јунаштва, а њихов здрав слободарски инстинкт, њихова патриотска свест показали су им, да је то прави, да је то једини и најсигурнији пут борбе, под најтежим условима војевања. Ослободилачки устанак добио је карактер једног свеопштег народног покрета.

Можда никада историја није онако одлучно, није онако јасно и потпуно одвојила светлост од мрака, бацила све што је у једном народу било црно и нездраво на једну страну, а на другу све оно што је било светло и узвишено.

Ми смо видели на претресу а има и много докумената о томе да се је оптужени Михаиловић држао оне кунктаторске политике да је још све рано. Није то био главни мотив. Ја указујем нарочито на то да оптужени Михаиловић није био дорастао за тако важан историски моменат. Он није познавао психу свога народа, он није познавао историју свога народа. Он се нашао на челу оних који су хтели да сачувају своје привилегије из раније Југославије.

Он ниједног тренутка није схватио да му историја намеће једну велику дужност. Он није схватио да сви велики покрети па и покрет ослободилачке борбе као највећи покрет за слободу проистиче са дна, проистиче од народних маса, од оних који су увек били угњетавани и лишавани те слободе. Он није схватио ни онај здрави традиционални инстинкт наших народа да неће тираније, да неће ропства, да неће у ропству да живе. Да је хтео само да позна инстинкт тих маса, он је могао да прочита само једну обичну песмицу: Буну на дахије, где је стајало и где стоји и где је народ овако опевао:

„Ту кнезови нису ради кавзи,
Ал' је рада сиротиња раја
Која глобу плаћати не може,
И трпети турскога зулума.”

Није ли у тој реченици „и трпети турскога зулума” казано да народ хоће сукоб? Зар то није величина осећања, традиционални украс, понос наших народа, да се народне масе са дна никада нису могле помирити са ропством, са заробљеништвом.

Оптужени Михаиловић није умео, није ни могао, а није можда ни смео или није био способан да оцени да он не иде у Равну Гору да купи Драгишу Васића и оне остале који су гледали на њега као на носиоца неког покрета, него је требало да приђе без икаквог размишљања оном здравом инстинкту на који је народ позивао. Зато тешко ономе ко се бори против свога народа. Тирани су успева-ли да се одрже можда годинама и деценијама, али никада здрави народни разум, никада љубав за слободом није била вечно угњетена. И наши народи осетили су да је доба када се треба листом дизати против окупатора и то народ с дна, онај мали ситни радник, занатлија и поштени интелектуалац.

Ја ћу овде само илустрације ради да наведем случај са Вујновићем, који на срећу нема никакве везе са Вујковићем. Он је сељак из Беле Цркве, обичан сељак који је видео да је окупатор дошао, да нема борбе, војска се враћа обезглављена, оружја има а нема вођа, генерали капитулирали, држава пропала, газде и господа побегли из земље, а онда у својој здравој сељачкој памети закључује: треба се борити. То је тај што ја кажем традиционални осећај нашега народа који се увек на срећу нашу одржавао кроз векове. И тај сељак долази у Ваљево код покојног Пере Марковића, адвоката из Ваљева, и још неких пријатеља па им каже: слушајте људи, овамо Немци, а докле ћемо ми овако. Треба се борити.

Они су му казали оно што је, ја признајем, и влада је из Лондона казала: Рано је, останите код својих кућа и радите. Он се вратио, али се није могао помирити с тим. Дошао је поново у Ваљево, и они су му то исто саветовали. Он онда иде на право место, код др. Пантића, код покојног Жикице Јовановића и њих то исто пита. Они му кажу: „У недељу чекајте тамо, ми ћемо доћи.” То је било 7 јула. Тада је планула прва ослободилачка пушка и из тога места развио се општи народни устанак у Србији, а доцније и у целој

нашој земљи. Ја сам ову малу епизоду из нашег окупационог живота о схватању нашег народа о потреби борбе изнео само зато да поткрепим оно што сам рекао и што је срећом истина: да се наши народи никада нису мирили са ропством и никада нису трпели тиранију. Ја сам изнео чиме је био наоружан покрет Драже Михаиловића и шта је у себи носио народноослободилачки покрет. И у тим дијаметрално различитим догађајима нашао се на челу владе мој браћеник Слободан Јовановић. Мени је тешко да признам и ја не могу да признам да би један научник високог ранга, један стилиста првог реда, *одличан правник и правни писац, одличан историјар, човек који у животу своме никада није обележен никаквом противнародном полицијом и прошивнародним радом*, да би такав човек могао бити сарадник оних тешких злочина које друг јавни тужилац оправдано ставља на терет четничком покрету и на терет свих команданата Драже Михаиловића. Ја не могу порећи, јер би се замерио истини, да постоје извесна документа на којима јавна тужба заснива свој захтев у погледу оптуженог Слободана Јовановића. Ја остављам народном суду да оцени колико у тим документима има инкриминације за оптуженог Слободана Јовановића и да ли уопште има инкриминације. Треба имати на уму да је мој браћеник био упућен на једини извор обавештавања о стању у земљи, из обавештења од свога министра војске оптуженог Драже Михаиловића и на енглеску обавештајну службу. Оптужени Михаиловић је у свом исказу пред Судом рекао: да је влада одобравала сваки његов рад. То је тешка оптужба за мога браћеника. То је један нелојалан акт једног активног министра у влади да овако безочно, свестан тога какав је био рад његов и његових команданата, изјави овде пред овим високим форумом, пред лицем светске и наше јавности, да је оптужени Слободан Јовановић благосиљао све оно што је покрет Драже Михаиловића у нашој земљи вршио. Изишло би да је оптужени Слободан Јовановић помагао, да је одобравао све оне тешке злочине дела: силовања, паљевине, масовна стрељања итд. која су четничке организације вршиле у нашој земљи.

Ја морам овде рећи да се таквом исказу Драже Михаиловића не може поверовати. Ја бих му могао поверовати да је он овде, пред Судом, отворено, војнички, ритерски признао, ако не све, онда велики број дела која му друг јавни тужилац ставља на душу. Али он је свуда налазио изговора, бранио се - то је његово право да се брани - иу томе праву он је био потпуно самосталан, - али када је оваку изјаву дао пред Судом, онда је он на своју душу примио и судбину мање више мога браћеника Слободана Јовановића.

Има пуно основа да се посумња или још боље рећи има доказа да се закључи да. оптужени Михаиловић није обавештавао Слободана Јовановића о шешким злочинима и о сарадњи са окупатором, и уколико је било обавештавања она нису била истинита у многим стварима.

Да напоменем сада у овом низу мисли, извештаја, који је оптужени Михаиловић послао моме браћенику поводом случаја Јевђевића. У Европи се већ знало, тамо је већ потпуно било обелодањено да Јевђевић отворено сарађује са окупатором, сарађује са Италијанима. Када је затражен извештај од њега о томе случају од Слободана Јовановића, онда је оптужени Михаиловић неистинито обавестио свога министра да Јавђевић није имао никакве споразуме са Италијанима, да споразуме праве комунисти и да они са Гестапоом праве њему велике сметње и претстављају праву опасност за његов покрет.

Из целог доказног материјала се види да је оптужени Михаиловић •- када кажем целог доказног материјала мислим на извештаје којима је он извештавао онако како је то њему годило - проистиче оно што је доцније било судбоносно за даљи развој прилика у земљи. Он је један цео ослободилачки покрет који је био у то доба већ постао народни покрет, и који се раширио по Србији, Санцаку, Босни и Херцеговини, Далмацији и осталим нашим крајевима, он је тај покрет у коме су учествовали најшири народни слојеви у целој нашој земљи приказао као покрет комунистички, против кога се треба борити и у тој борби прихватити чак и сарадњу са окупатором.

Шта ми видимо? Ми видимо прво једну неистину која из овога извештаја проистиче, која је била фатална, као што рекох, по даљи развој догађаја, али видимо и то да оптужени Михаиловић ту потпуно на равној нози иде истом оном линијом којом су ишли Хитлер и Мусолини. Ја нећу тврдити овде да је то била намера, али то је чињеница. Ја се нећу упуштати у порекло његовог схватања. И Хитлер и Мусолини водили су борбу против комуниста и сви фашистички елементи у Мађарској, Бугарској и осталим земљама водили су борбу против народа само са мотивацијом да се боре против комуниста. Али, ако је Хитлер могао то да ради, ако је то Мусолини могао да чини, онда није могао и није смео да ради један човек који је био један званични претставник владе и да под именом комунистичког покрета прогласи цео један народни ослободилачки покрет, да прогласи покрет у који су ушли сви родољубиви елементи, све патриоте, у који су ушли сви они, који нису хтели даље да подносе ропство фашистичког окупатора. Иако по називу национални покрет, Дража Михаиловић, у слепој мржњи против Народноослободилачке војске, покренуо се против народа своје земље. И руковођен овим, оптужени Михаиловић у својим извештајима Слободану Јовановићу као претседнику владе неистинито претставља да је његов покрет једини покрет отпора у земљи. Није он био наиван, кад је ово слао; није то било ни неко тренутно нерасположење према народноослободилачком покрету, то је била његова политика. Он није био сам на Равној Гори. Ми знамо, видели смо, па и савременици смо тога, да су очи многих бивших политичара из старе Југославије биле уперене Равној Гори. Сам оптужени Михаиловић вели: ја сам добијао хиљаде писа-

ма, ко ми се све није обраћао. А ми видимо да у тим личностима које је он одабирао и са којима је он општио и саветовао се, управо од којих је узимао савете за своју оријентацију, има људи, који више ништа нису у народу претстављали, ми видимо људе из ранијих режима, којима су народне масе већ одавно биле окренуле леђа. Њему то није сметало. Он је разговарао са свима тим људима, јер му је требало да оживи тај уништени политички олош, да би сутра могао кад дође моменат, казати: имао сам две комбинације: победили Немачка - Недић, победили савезници - Дража Михаиловић. Али шта би нас чекало да су Немци победили и да је дошао Недић, то не треба овде да помињем. Али исто тако шта би нас чекало да су победили савезници с Дражом Михаиловићем? - Шта би нас чекало, ми то врло добро знамо и добро смо осетили. И то би била језива ствар за све оне који су се жртвовали у овој ослободилачкој борби.

Уколико је оптужени Михаиловић губио терен и уколико се од њега више одвајао, утолико је изопачавање истине о догађајима у земљи постајало све веће и веће. Отуда се не може узети, да је мој брањеник био у сазнању догађаја и прилика у земљи онако, како су се они и развијали.

Поред овога а с обзиром на положај избегличке владе нема чињеница које би утврдиле, да је Слободан Јовановић могао контролисати развој прилика у земљи и да је могао утицати на линију политике и став Драже Михаиловића. У свима поступцима, у свима радњама рад избегличке владе био је контролисан од стране западних савезника. Ниједан акт није се могао обавити и ниједна вест доставити ни примити без знања и одобрења енглеске обавештајне службе. То је, другови, потпуно и разумљиво. Шта је избегличка влада? То је влада која је по сили прилика дошла као немио гост у Лондон са свима оним осталим избегличким владама. И то је био један баласт за енглеску званичну политику, која није могла да их одгурне, али која је гледала да им бар не да могућности да ма шта учине што не би одговарало интересима званичне енглеске политике. У политици нема сентименталности. Управо углед, има онај који има снагу за собом и који има народне масе за собом.

У првом, управо крајем првог светског рата кад смо дошли на Крф и доцније у Солун ми нисмо уживали никакав нарочити углед иако је српски народ онда дао један огроман број жртава у одбрани слободе и у борби против аустро-угарских хорди. Али, наш углед ојачао је онда кад се пребројао да је из Србије дошло преко сто и неколико хиљада бораца, кад се та војска ослободила, кад је бачена на Солунски фронт да се бори против непријатеља. Шта је Слободан Јовановић могао да уради у Лондону? Оно пара што је тамо било, што је пренето није се могло ни трошити без одобрења енглеске званичне политике, а гледало се да се ипак покаже нека снага, да се покаже снага у земљи, јер су на ту снагу рачунали савезници, западни савезници. И тако је силом прилика

по неком фаталном развоју догађаја избегличка влада Слободана Јовановића дошла на идеју да кад се већ налази у земљи један генерал, кад се већ тамо може да окупи једна војска која може да пружи отпор, да ту војску прогласи за јединог званичног фактора, а томе је помогло и то што је оптужени Дража Михаиловић претстављао и тврдио да је његов покрет једини покрет отпора у земљи.

Став Слободана Јовановића према покрету Драже Михаиловића био је стварно став званичне политике западних савезника који су дуго времена помагали једино и искључиво покрет Драже Михаиловића. Ми знамо, а то је и на претресу утврђено, да су западни савезници имали и своје мисије код оптуженог Михаиловића. Хадсон, Бејли, Робертсон, Мак Дауел итд. били су додељени штабу Драже Михаиловића и били су у могућности да контролишу њега и обавештавају своје претставнике о развоју прилика у земљи. Неоспоран је утисак да је савезницима било стало до тога да се покрет Драже Михаиловића одржи у земљи. Али и они су сем тога захтевали да се пошто пото одржи, што смо чули овде на претресу, да се на том инсистирало. Изван тога даље није захтевано па чак ни то да Дража Михаиловић развије борбу против окупатора. *Каква је била званична политика наших савезника о томе ја овде не могу да расправљам и шта су они хтели са том политиком, али ако је и било каквих сугестија никако то није био разлог да оптужени Михаиловић који је већ ударио на велика звона у Европи да се његов покрет бори једино против окупатора - није био разлог, велим, да он стварно ту борбу и не води.*

Из оваквог става западних савезника према догађајима у нашој земљи излазило је и схватање оптуженог Слободана Јовановића, чији се рад као претставника владе могао кретати само у новом обиму који је обележавала званична војна политика наших западника савезника. Изван тога он је био у немогућности да опредељује држање званичних фактора западних савезника.

У више махова оптужени Михаиловић пред Судом је изјавио да му је стално било саветовано да се одржи у народу и да му је и влада Слободана Јовановића то саветовала. Ја то не поричем. Има докумената, али има докумената и о томе, као што рекох, да је Дража Михаиловић обавештавао владу и иностранство да он води тешке борбе против окупатора, против Немаца, против Италијана. Неоспорна је чињеница да је Слободан Јовановић као председник владе слао помоћ Дражи Михаиловићу, али је тешко за мене да закључим да је ова помоћ у новцу, материјалу, оружју итд. слата Михаиловићу у циљу распиривања братоубилачког рата у нашој земљи.

Како се овде на овом претресу утврђује истина, ја ћу укратко изнети још извесне чињенице које показују да оптужени Михаиловић није истинито обавештавао мога браћеника о приликама у земљи. Тако актом председништво владе од 2 маја 1942 Године извештава Министарство иностраних послова Велике Британије да су према извештајима добијеним из земље, то јест према

извештајима које је слао Дража Михаиловић, почели напади Немаца, Италијана и усташа против Драже Михаиловића, да прети опасност да акција Драже Михаиловића стане или чак пропадне ако не буде помогнут оружјем. У акту Слободана Јовановића од 4 јуна 1942 мој браћеник се позива на депешу Драже Михаиловића бр. 162 и 211 у којима је он изнео сметње које му стварају партизани у Југославији само зато што се од енглеских орГана подвлачи улога партизанског покрета, што је од штете по акцију Драже Михаиловића и по његов ауторитет. Фотић је упутио једну депешу Слободану Јовановићу, којом је тражио од њега нека обавештења о ставу Драже Михаиловића и на темељу неистинитог обавештења о ставу Драже Михаиловића оптужени Слободан Јовановић извештава факторе у Америци да Дража Михаиловић непрекидно наставља да се бори против Немаца и окупатора, да, се у Западној Босни воде крваве борбе против Немаца, усташа и Италијана. Према обавештењима која је добио од оптуженог Михаиловића 7 маја 1942 Године, оптужени Слободан Јовановић шаље извештај Смиљанићу у Каиро да се у Источној Босни воде оГорчене борбе између Дражених одреда и Немаца, као и то да Немци и Бугари нападају одреде Драже Михаиловића у Санџаку.

Ја нећу више цитирати. Има још пуно таквих депеша, и ја остављам вама, друГови врховни судије, да ви цените тај материјал и да видите да ли је лојално поступио један активни министар у земљи према својој влади у иностранству и да ли он није вршио специјална кривична дела претстављајући неистинито стање ствари, које је дијаметрално било друкчије. Али из ово неколико докумената произилази да мој браћеник Слободан Јовановић није имао сазнања о стварним доГађајима у земљи и да Га оптужени Михаиловић намерно неистинито обавештава.

Поставља се још и питање да ли је оптужени Слободан Јовановић могао другим путем да се обавештава о стању у земљи и да ли је могао да контролише извештаје свога министра војске. Из чињеничког стања у овом делу произилази да је Слободан Јовановић још једино био упућен на енглеску обавештајну службу и да је од ње зависио. Из извесних докумената који су прочитани на овом претресу види се да многе депеше које је оптужени Слободан Јовановић слао оптуженом Дражи Михаиловићу преко енглеске обавештајне службе нису испослате, као ни извесне депеше које је Михаиловић слао влади. Исто тако се види из прочитаних докумената да су извесне депеше послате оптуженом Михаиловићу од стране енглеских органа без знања оптуженог Слободана Јовановића.

Све ово води једином закључку: да оптужени Слободан Јовановић није имао никакве друге могућности да се обавештава о приликама у нашој земљи сем преко везе енглеске обавештајне службе и оних извештаја које му је слао оптужени Михаиловић, а какви

су то извештаји, видели сте из докумената које сам ја делимично цитирао.

Мој браћеник код оваквог стања није имао слободу акције нити су његове одлуке могле бити самосталне. Тежиште оптужнице против мога браћеника састоји се у томе да је он у плану окупатора за истребљење наших народа, за сламање оружаног покрета против поробљивача, наметао и распиривао братоубилачку борбу народа Југославије и на тај начин био саучесник у ратним злочинима које су вршили Михаиловићеви четници, и да је слањем оружја, муниције и друге ратне спреме помагао оптуженог Михаиловића да све ово употреби у борби против Народноослободилачке војске, сарађујући најтежње са окупатором и помажући окупатору у борби за уништење народноослободилачког покрета. Оптужница је све ово квалификовала као кривично дело против народа и државе. Ја нећу овде да се упуштам у нека правна разлагања, јер то није ни потребно. Ви ћете као стручни реномирани правници подврћи анализи све ово што смо ми и што сам ја овде навео, као и оно што оптужница износи, имајући пред собом и утврђено чињенично стање до кога се дошло спровођењем свих доказа на овом претресу.

Према оптужници мој браћеник треба да је крив и за све злочине који се стављају на терет оптуженом Михаиловићу било као извршиоцу било као помагачу, било као потстрекачу. Из прочитаних докумената и осталих изведених доказа не би се са сигурношћу могло закључити да постоји учешће мога браћеника у извршењу набројаних злочина, јер слање новца, муниције и оружја оптуженом Михаиловићу само за себе, не може бити инкриминисано као саучешће или помагање у извршењу злочина. Помагач треба да је свестан да је помагање управљено на извршење кривичног дела, да се извршилац помаже само у намери да се произведе последице кривичног дела. Ако нема свести и сазнања да се помаже извршиоцу у извршењу једне кривично правне радње у извршењу злочина, онда нема битног елемента за појам саучесништва. У конкретном случају Слободана Јовановића чињенично стање по мом мишљењу не утврђује да је оптужени Слободан Јовановић слањем помоћи Дражи Михаиловићу ишао на то да се распири братоубилачки рат у земљи, да се развије сарадња са окупатором у земљи против снага отпора и да се изврше или помогну сви они тежки злочини које оптужница ставља на терет Дражи Михаиловићу. Оптужени Слободан Јовановић слао је помоћ Дражи Михаиловићу, али је слао у уверењу да помаже један покрет отпора. Он је овде био заведен. Он је био у заблуди у погледу улоге и значаја покрета Драже Михаиловића. И кад је Дража Михаиловић обасипао депешама Слободана Јовановића да је његов покрет једини покрет отпора, кад Слободан Јовановић није имао неких сигурних других извештаја, онда није ни чудо што је он морао подлећи тако неистинитом обавештавању од стране оптуженог Драже Михаиловића.

Ја не знам да ли би један човек у тако дубокој старости човек који у прошлом друштву ЈуГославије, у прошлости народа и нашеГ из Србије а доцније и Југославије уживао такав велики углед, да ли би тај човек могао да изГуби памет па да каже да се солидарише са Дражом Михаиловићем и да каже - Ево ти паре, ево ти муниција и оружје, уГлед ти дајем, убијај присталице народноослободилачкоГ покрета, распируј братоубилачки рат, развијај црне тројке, стављај под слово „З", нека твоји одреди пале, нека пљачкају, нека силују, јер то мени чини задовољство, јер то хоћу ја, то је политика емиГрантске владе Слободана ЈовановиЈи.

Ја, другови, склон сам да прихватим да има извесних грешака али те грешке могу бити политичке природе, а уколико до Слободана Јовановића има грешака, оне су политичке природе и да је до таквог стања дошло само зато што је Слободан Јовановић веровао извештајима свога министра војске у земљи. Да му верује и да га помаже био је разлог и то што су и савезници, који су имали много више могућности да контролишу рад оптуженог Михаиловића, помагали и то га дуго помагали, својски помагали све дотле докле сарадња са окупатором, дакле издаја четничких одреда и четничких команданата није већ била продрла свуда у свету. Тек сада народноослободилачки покрет долази до изражаја да буде признат од савезника као једини ослободилачки покрет, као једини покрет отпора у земљи.

Да ли је Слободан Јовановић мимо политике западних савезника, који су све бацили на карту оптуженог Михаиловића, могао да каже савезницима да има други покрет, покрет ослобођења и да захтева да они само тај покрет помажу? Слободан Јовановић био је и немоћан, а можда и неспособан, да натура такво гледиште западним савезницима. Ви сте видели, то нам је делом овде описао донекле сведок Душан Симовић да је у Лондону било једно врзино коло, да је ту било неколико фракција, да је свака фракција вукла на своју страну. Ту се водила политика великосрпства, водила политика хрватства, водила политика југословенства, и Слободан Јовановић, који се као што сам рекао никада није бавио активно политиком, није био дорастао да те клике сузбије и да покрет Драже Михаиловића постави на оно место на коме је он био и како је тај покрет и заслужио.

Највећа је трагедија наше земље у доба окупације у томе што је оптужени Михаиловић свој покрет усмерио противно циљевима народноослободилачке борбе, да га је везао за окупатора, да није био дорастао историском моменту што је пренебрегао здрав народни инстинкт, жеље и осећања нашега народа да све снаге треба уперити једино и искључиво у борби против окупатора. Из ове и овако фаталне оријентације покрета Драже Михаиловића, из кога су произишли они многобројни злочини, о којима се расправљало на овом претресу, не би се из те оријентације могло закључити, са сигурношћу закључити, да је овде било умишљенога помагања и

саизвршиоштва мога браћеиика Слободана Јовановића. Зато ја имам пуну веру да ће овај високи форум Народни суд изрећи праведну пресуду и према моме браћенику оптуженом Јовановићу. Пред лицем нашега народа, који са највећом напрегнутошћу прати овај процес, што је и разумљиво јер је ово епилог једне најтрагичније фазе историског раздобља у историји наше земље, пред лицем наше јавности и пред лицем и светске јавности, као бранилац, ја сам на крају своје одбране дужан да кажем да моја вера у праведну пресуду проистиче из јединственога карактера процедуре у целом овом процесу, из процедуре, која је омогућила одбрану да употреби своја најшира ирава. Ја могу казати, не да би се ма коме допао него да би одговорио својој савести да је процедура, да је држање Суда у овом процесу тако да оно чини част нашем младом демократском народном правосуђу. Ја сам уверен да ћете ви, другови народне врховне судије, изрећи пресуду, која неће задовољити само параграфску правду него да ћете ви изрећи пресуду која ће задовољити и ону правду која као вечна истина лебди изнад свих људских мишљења, изнад људских страсти, која ће задовољити ону правду која је била једна од тежњи наше ослободилачке борбе, да ћете задовољити правду, која је била и остаје највећи понос људске мисли."

Претседник: Дајем 15 минута одмора.

Одмор почиње у 19 часова.